

ПРО ПОДІЛ ПРАЦІ

Найвидатніший прогрес у розвитку продуктивної сили праці й значна частка майстерності, уміння та кмітливості, із якими її спрямовують і застосовують, напевне, є наслідком поділу праці. Значення поділу праці для господарського життя суспільства загалом найлегше уявити, ознайомившись із його застосуванням у певному виробництві. Зазвичай вважають, що якнайбільший поступ у поділі праці стався в деяких мануфактурах. Насправді ж поділ праці, можливо, іде якнайдалі не так у більших, як у невеликих мануфактурах, призначених обслуговувати попит незначної кількості людей; оскільки загальне число робітників невелике, робітники, зайняті різними операціями у виробництві, часто працюють в одній майстерні та перебувають усі одразу на видноті. А от у великих мануфактурах, призначених задовольняти попит великої кількості людей, виконання кожної окремої частини роботи вимагає такої значної кількості робітників, що вже неможливо поєднати їх усіх в одній майстерні; тут ми бачимо разом тільки робітників, які виконують частину роботи. Отже, хоча в таких великих мануфактурах можливий глибший поділ праці, ніж у мануфактурах малих, він там не такий помітний і тому мало звертав на себе увагу.

Тому для прикладу візьмемо малозначущу галузь виробництва, але таку, у якій наявний поділ праці, а саме — виготовлення булавок. Робітник, який не освоїв цього ремесла (яке поділ праці перетворив на окрему професію) і не вміє поводитися з використовуваними в ньому машинами (поштовх до винаходу яких, певно, також дав поділ праці), навряд чи зможе, навіть докладавши все своє старання, виготовити хоч одну булавку за день і в усякому разі не спроможеться виготовити двадцять булавок. Але за організації, яку має тепер це виробництво, воно не тільки виокремилосся в професію, а й поділяється на низку спеціальностей, кожна з яких є окремим спеціальним

заняттям. Один робітник тягне дріт, другий випрямляє його, третій обрізає, четвертий загострює кінець, п'ятий обточує протилежний кінець для насаджування головки; виготовлення самої головки вимагає двох або трьох самостійних операцій; насадження її — це окрема операція, полірування булавки — ще одна; самостійною операцією є навіть загортання готових булавок у пакестики. Таким чином, складну працю виробництва булавок поділено приблизно на вісімнадцять самостійних операцій, що їх у деяких мануфактурах виконують різні робітники, тоді як в інших той самий робітник нерідко виконує дві або три операції. Мені довелося бачити одну невелику мануфактуру такого роду, де було зайнято тільки десять робітників, тож декотрі з них виконували по дві й по три різні операції. Хоча вони були дуже бідні й недостатньо забезпечені необхідними пристроями, напружено працюючи, вони виробляли разом 12 із лишком фунтів булавок на день. У фунті трохи більше за 4000 булавок середніх розмірів, тож ці десятиро виробляли понад 48 000 булавок на день. Отже, можна сказати, що один робітник виробляв 4800 булавок на день. Але якби всі вони працювали поодиноці, незалежно один від одного, і не мали спеціальних навичок для цієї роботи, то, безперечно, жоден із них не спромігся б зробити 20, а можливо, і 1 булавки на день, тобто вони не виробили б і $\frac{1}{240}$, а може, і $\frac{1}{4800}$ того, що здатні виробити за належного поділу праці та поєднання різних операцій.

У будь-якому іншому ремеслі та мануфактурі наслідки поділу праці подібні до описаних у цьому малозначущому виробництві, хоч у багатьох із них працю не можна поділити так, щоб звести її до таких простих операцій. Однак поділ праці в будь-якому ремеслі, хоч би в яких розмірах його запроваджено, веде до відповідного збільшення продуктивності праці. Напевне, ця перевага спричиняла виокремлення різних професій та занять. Водночас таке виокремлення йде далі в країнах, що досягли більш високого ступеня промислового розвитку: те, що в дикому суспільстві становить роботу однієї людини, у розвиненішому — виконують декілька. У будь-якому розвиненому суспільстві фермер, як правило, залучений лише у фермерство, власник мануфактури — лише в мануфактурну справу. Працю, необхідну для виробництва якогось закінченого предмета, також майже завжди поділяють між більшою кількістю людей. Скільки різних професій задіяно в кожній галузі виробництва полотна або сукна, починаючи з тих, хто вирощує льон та овець, що дають вовну, і закінчуючи тими, хто відбілює і качає полотно або фарбує та здійснює фінальну обробку сукна! Щоправда, хліборобство за природою своєю не припускає ані такого різноманітного поділу праці, ані такого повного відокремлення її видів, як це можливо в мануфактурі. Не можна цілком відокремити працю скотаря від праці хлібороба, як це можливо щодо професій теслі та коваля. Прядильник і ткаць — це майже завжди дві різні особи, тоді як працівник, що оре, боронує, сіє та жне, часто є однією особою. З огляду на те, що ці види праці припадають на різні пори року, не може кожний із них

протягом року постійно виконувати окремих працівників. Неможливість повного відокремлення різних видів праці, що їх практикують у хліборобстві, є, мабуть, причиною того, що збільшення продуктивності праці в сільському господарстві не завжди відповідає зростанню її у виробничій галузі. Найбагатші народи, певна річ, випереджають своїх сусідів як у хліборобстві, так і в ремеслах, але їхня перевага зазвичай більше виявляється у виробництві, ніж у хліборобстві, їхня земля загалом краще оброблена, і, через те, що в неї вкладено більше праці й витрат, вона виробляє більше, ніж це відповідало б її розмірові та природній родючості. Але це збільшення продуктивності рідко перевершує додаткове вкладення праці й витрат. У хліборобстві багаті країни праця не завжди продуктивніша, ніж у бідній країні, або принаймні ця відмінність у продуктивності не така значна, як у виробництві. Тому хліб багаті країни за рівної якості не завжди пропонується на ринку дешевше, аніж хліб країни бідної. Хліб із Польщі коштує стільки ж, скільки французький хліб такої самої якості, попри більші багатство й технічну перевагу Франції. Хліб у хлібородних провінціях Франції такий же добрий і майже завжди має ту саму ціну, що й хліб Англії, хоча за багатством та рівнем техніки Франція, напевно, стоїть нижче за Англію. А тим часом поля Англії обробляють ретельніше, ніж поля Франції, а поля Франції, як стверджують, обробляють краще, ніж поля Польщі. Хоча бідна країна, попри гірший обробіток землі, може певною мірою суперничати з багатією країною стосовно дешевизни та якості свого хліба, проте вона не може претендувати на таку конкуренцію стосовно продуктів своїх мануфактур, принаймні якщо ці продукти відповідають умовам ґрунтів, клімату й географічному положенню багатієї країни. Французький шовк крапий і дешевший за англійський, бо шовкове виробництво менше відповідає кліматові Англії, де на додачу на шовк-сирець встановлені високі ввізні мита. А от залізні вироби й грубо оброблене сукно Англії незрівнянно переважають французькі, та й набагато дешевші за однакової якості. У Польщі, кажуть, виробництво відсутнє взагалі, за винятком грубого домогосподарства, без якого не може існувати жодна країна.

Значне збільшення обсягу роботи, яку внаслідок поділу праці виконуватиме однакове число робітників, залежить від трьох умов: збільшення вправності кожного окремого робітника; економії часу, який витрачається на перехід від одного виду праці до іншого; винайдення великої кількості механізмів, що полегшують і скорочують час на працю й дають змогу одній людині виконувати роботу декількох.

По-перше, розвиток вправності робітника неодмінно збільшує кількість роботи, яку він у змозі виконати, а поділ праці зводить роботу кожного робітника до якоїсь простої операції, що стає єдиним заняттям усього його життя, і це неодмінно значною мірою поліпшує вправність робітника. Звичайний коваль, який хоч і призвичаївся працювати молотом, але раніше не виробляв цвяхів, коли доручити йому цю роботу, навряд чи зможе, я в цьому впевнений,

виробити більш як 200 чи 300 цвяхів на день, і до того ж — дуже поганих. Коваль, який уміє виготовляти цвяхи, але не спеціалізувався виключно чи переважно на цьому, рідко може за особливого старання виробити понад 800—1000 цвяхів на день. Я бачив юнаків, їм ще й 20 років не було, які ніколи не робили нічого іншого, окрім вироблення цвяхів, і вони, напружено працюючи, були в змозі виробляти понад 2300 цвяхів на день кожен. А тим часом вироблення цвяхів аж ніяк не є простою операцією. Один робітник роздмухує міхи, коли треба — згрібає або розгрібає жар, розжарює залізо і кує окремо кожну частину цвяха; при цьому під час кування головки ще й мусить міняти інструменти. Різні операції, на які розподіляється праця з вироблення булавки або металевого гудзика, простіші, і робітник, чия праця впродовж усього його життя зводилася до цієї операції, зазвичай набагато вправніший. Швидкість, із якою виконуються деякі операції в цих мануфактурах, перевершує будь-які припущення, і хто не бачив цього на власні очі, не повірить, що рука людини може досягти такої вправності.

По-друге, вигода, одержувана від економії часу на перехід від одного виду роботи до іншого, значно більша, ніж ми можемо уявити. Неможливо дуже швидко переходити від одного виду праці до іншого, якщо останній виконують в іншому місці та іншими інструментами. Сільський ткаль, який опікується невеликою фермою, змушений втрачати дуже багато часу на перехід від верстата в поле і з поля до верстата. Коли різні види праці можна виконувати в майстерні, втрата часу, звісно, значно менша. Однак і в цьому разі вона дуже помітна. Переходячи від одного виду праці до іншого, робітник зазвичай переривається на невеликий перепочинок. Беручись за нову роботу, він рідко одразу виявляє завзятість та увагу; його голова, як кажуть, ще зайнята іншим, якийсь час він роздивляється навсідч і не працює як слід. Звичка роздивлятися навсідч і працювати недбало, якої природно чи, точніше, неминуче набуває кожний сільський працівник, змушений кожні півгодини міняти вид праці й інструменти і щодня впродовж усього життя пристосовуватися до 20 різних занять, майже завжди перетворює його на недбалого ледаря, нездатного до напруженої праці навіть за нагальної потреби. Тому незалежно від того, що йому бракує вправності, сама лише ця причина зменшує обсяг роботи, який він спроможний виконати.

По-третє, усім має бути зрозуміло, як полегшується і скорочується час на виконання праці завдяки застосуванню належних механізмів. Немає потреби наводити приклади. Мушу тільки зауважити, що винайдення машин для полегшення і скорочення часу на працю слід приписувати поділові праці. Люди скоріше відкривають легші й швидші способи для досягнення якого-небудь результату, коли їхня увага й розумові здібності спрямовані лише до певної мети, аніж коли вони розпорюються на більшу кількість різних предметів. Унаслідок поділу праці увага кожного працівника спрямована на якийсь один найпростіший предмет. Природно очікувати, що хтось із зайнятих у кожній